

„Man Booker“ premija

SIAURAS KELIAS Į TOLIMĄJĄ ŠIAURĘ

Romanas

Richard
Flanagan

baltos lankos

Richard Flanagan

Siauras kelias į tolimąją šiaurę

romanas

Iš anglų kalbos vertė Violeta Tauragienė

baltos lankos

*Ilga diena baigta, iš lėto kyla mėnuo, ir bedugnė
Ataidi daugeliu balsų. Pirmyn, draugai,
Dar ne vėlu atrast pasaulį naują.*

Jis įsikibo į šviesą nuo pat pradžių.

Jis vis skaitė ir skaitė „Ulisą“.

Atsigręžė į Amę.

– Jie buvo pirmas gražus dalykas, kurį pažinau, – atsakė Dorigas Evansas.

5

Kai jis po valandos nubudo, ji buvo jau ryškiai raudonai pasidaziusi lūpas, juodu tušu pasiilginusi savo žydrai tviskančių akių blakstienas, susikėlusį aukštyn plaukus, todėl jos veidas įgavo širdies formą.

– Amė...

– Man metas eiti.

– Amė...

– Beje...

– Pasilik.

– Kurių galų?

– Aš...

– Kurių galų? Aš jau girdėjau tai...

– Aš geidžiu tavęs. Kiekvienąsyk, kai tu šalia, aš geidžiu tavęs... vėl ir vėl, ir vėl.

– Ar tu paliksi Elą?

– Ar tu paliksi Kifą?

– Man metas eiti, – pakartojo Amė. – Pasakiau, kad grįšiu po valandos. Kortų vakaras. Ar gali tuo patikėti?

– Aš sugrįšiu.

- Tikrai?
- Tikrai.
- Ir tada?
- Tai turi likti paslaptis.
- Mes?
- Ne. Taip. Ne, karas. Karinė paslaptis.
- Ką?
- Mes išplaukiame. Trečiadienį.
- Ką?
- Po trijų dienų, kai...
- Aš žinau, kada bus trečiadienis. Kur?
- Į karą.
- Kur?
- Iš kur mums žinoti.
- Kur tu vyksti?
- Į karą. Jis juk visur, karas, ar ne?
- Ar aš tave dar pamatysiu?
- Aš... Mes? O mes?..
- Ame...
- Dori, ar aš tave dar pamatysiu?

6

Dorigui Evansui atrodė, kad penkiasdešimt metų praėjo kažin kur gergždžiant virpančiam aušinimo agregatui. Tabletė nuo steno-kardijos padėjo: krūtinę spaudė mažiau, petys nustojo dilgčiojęs, ir nors kažkoks nevaldomas sutrikimas viduj, prieš kurį medicina bejėgė, neapleido jo drebančios sielos, jis pasijuto pakankamai stiprus, kad sugrįžtų iš viešbučio vonios į miegamąjį.

Priėjęs prie lovos, įdūrė akis į nuogą, tokį minkštą jos petį, jo iš-linkį, tebekeliantį jam jaudulį. Ji kilstelėjo mieguistą veidą ir paklausė:

– Apie ką tu kalbėjai?

Vėl atsigulęs, ją apkabinęs iš nugaros ir prie jos prigludęs, Dorigas suvokė, kad ji turi omeny ankstesnį jų pokalbį, prieš jai užmiegant. Tolumoje – lyg mestų iššūkį visiems melancholiškiems ankstyvo ryto garsams, kurie įplaukdavo į jų viešbučio kambarį mieste ir išplaukdavo iš jo, – pašėlusiai suburzgė automobilio variklis.

– Apie Juočkį, – pašnibždėjo jis jai į nugarą, tarsi tai būtų akivaizdu, paskui, supratęs, kad taip nėra, pridūrė: – Gardinerį. – Kalbėdamas jis apatine lūpa vis paliesdavo jos odą. – Niekaip negaliu prisiminti jo veido.

– Ko niekaip nepasakysi apie tavo veidą, – atsakė ji.

Stengtis nėra jokios prasmės, pamanė Dorigas Evansas, Juočkis Gardineris mirė ir stengtis nebuvo jokios prasmės. Jis suko galvą, kodėl negali parašyti ko nors labai akivaizdaus ir paprasto, suko galvą, kodėl negali prisiminti Juočkio Gardinerio veido.

– Nuo jo niekur nepabėgsi, trauk jį galai, – patvirtino ji.

Dorigas nusišypsojo. Jis niekaip negalėjo priprasti prie tokių jos pasakymų kaip „trauk jį galai“. Nors ir žinojo, kad širdies gilumoje ji vulgari, jos auklėjimas pareikalavdavo tokių žavių kalbos keistybės. Laikė prispaudęs savo senas sausas lūpas prie minkšto jos peties. Kas tokio slypi moteryje, dėl ko jis net dabar virpa kaip žuvis.

– Negali įjungti televizoriaus ar atsiversti žurnalo, kad nepamatytum iš jų kyšant tos nosies, toliau aiškino ji pagyvėjusi nuo savo pačios humoro.

Ir Dorigui Evansui pasirodė, kad jo veidas, nors jis apie jį ir negalvodavo, kyšo visur. Nuo tada, kai prieš du dešimtmečius jį viešai parodė televizijos laidoje ir papasakojo jo istoriją, tas veidas pradėjo spoksoti į jį iš visur, pradedant firminiais labdaros įstaigų blankais ir baigiant atmintinėmis monetomis. Su didele nosimi, suglumęs, truputį chaotiškas, kitados garbanoti plaukai

dabar – tik skysta žila banga. Sulaukęs metų, kurie kalbant apie daugumą jo amžiaus žmonių buvo apibūdinami kaip *nuokalnė*, jis dar kartą kilo į šviesą.

Nors pats sau to paaiškinti nesugebėjo, neseniai jis tapo karo didvyriu, garsiu ir aukštinamu chirurgu, oficialiu tam tikrų laikų ir tam tikros tragedijos įvaizdžiu, biografijų, pjesių ir dokumentinių filmų personažu. Garbinimo, hagiografijų, liaupsių objektu. Jis suprato, kad jam buvo priskirti tam tikri karo didvyrio bruožai, įpročiai ir istorija. Bet jis toks nebuvo. Jam tik labiau sekėsi gyventi, o ne mirti, ir nebedaug liko tų, kurie galėjo byloti karo belaisvio vardu. Atsisakyti tos didžiulės pagarbos jam atrodė tolygu žuvusiųjų įžeidimui. Taip pasielgti jis negalėjo. Be to, nebeturėjo tam jėgų.

Kad ir kaip jis buvo vadinamas – didvyriu, bailiu, sukčiumi, – dabar visa tai atrodė vis mažiau ir mažiau susiję su juo pačiu. Tai priklausė pasauliui, kuris buvo be galo nuo jo nutolęs ir nerealus. Jis suprato, kad tauta jį dievina (neskaitant tų, kuriems teko su juo dirbti kaip su senstančiu beviltišku chirurgu), o daugelis kitų gydytojų, kurie darė tą patį kitose karo belaisvių stovyklose, jautė jam švelnią panieką ir, galimas daiktas, pavydėjo, apmaudžiai suvokdami, kad jiems stigo kažko, ką jis turėjo ir kas jam pelnė kur kas didesnę tautos meilę.

– Kad jį kur galas, tą dokumentinį filmą, – pasakė jis.

Bet tuo metu jis neturėjo nieko prieš tą dėmesį. Gal netgi paslapčia juo truputėlį džiaugėsi. Dabar jau – nebe. Nebuvo jis kurčias ir savo kritikams. Dažniausiai su jais sutikdavo. Savo šlovę jis aiškino kitų žmonių įžvalgumo stoka. Jis išvengė to, ką laikė akivaizdžiomis gyvenimo klaidomis, kaip antai politikos ir golfo. Bet jo mėginimas įdiegti naują chirurginį metodą šalinant gaubtinės žarnos vėžį buvo nesėkmingas ir, negana to, ko gero, netiesiogiai lėmė kelių pacientų mirtį. Jis nugirdo, kaip Meisonas pavadino jį mėsininku. Gal, žvelgiant iš laiko atstumo, jis iš

tikrųjų beatodairiškai rizikavo. Bet jei jam būtų pasisekė, žinojo, kad būtų buvęs pagirtas už drąsą ir išvalgumą. Jo nenuilstamas merginėjimas ir neišvengiamai su tuo susiję melai buvo tik asmeniniai, viešai nežinomi skandalai. Jis vis dar net pats apstulbdavo nuo to lengvumo, apskukrumo, su kuriuo meluodavo, manipuliavo ir apgaudinėdavo, tad vertino save, pats tai jautė, realistiškai žemai. Tai buvo ne vienintelė jo tuštybė, tačiau viena iš pačių kvailiausių.

Net tokio amžiaus – aną savaitę jam sukako septyniasdešimt septyneri – Dorigas jautėsi sutrikęs dėl to, ką jam iškrėtė prigimtis. Juk jis suprato, kad tas bebaimiškumas, tas ryžtas nesitaikyti su formalumais, tas pomėgis žaisti ir nežabotas godulys išvysti, kaip toli jis gali eiti, paskatinę jį vykti į stovyklas padėti kitiems, pastūmėjo jį ir į Linetės Meison, jo artimo kolegos Riko Meisono, Chirurgų korporacijos tarybos nario, išskirtinai gabaus, iškilaus ir baisiai nuobodaus žmogaus, žmonos glėbį. Ir dar kelių kitų. Pratarmėje, kurią tądien rašė – nesivargindamas daryti jokių nereikalingų atradimų, – jis tikėjosi galiausiai sutvarkyti tuos dalykus garbingai pasitelkęs nuolankumą, atkurti savo vaidmenį tokį, koks jis buvo, kitaip tariant, vieno iš gydytojų, nei daugiau, nei mažiau, ir atkurti teisėtą atminimą daugelio tų, kurie buvo užmiršti, sutelkdamas dėmesį veikiau į juos nei į save. Giliai širdyje jis jautė tai kaip būtiną klaidos atitaisymo ir atgailos aktą. Dar giliau širdyje baiminosi, kad toks nusižeminimas, toks kuklumas dar labiau nepasitarnautų jo labui. Jis pateko į pinkles. Jo veidas buvo visur, o jų veidų jis nebepresiminė.

- Aš jau tapau vardu, – pasakė jis.
- Kieno tai žodžiai?
- Tenisono.
- Niekad to negirdėjau.
- „Ulisas“.
- Jo niekas nebeskaito.

– Niekas jau nieko nebeskaito. Jie mano, kad Brauningas – tai ginklas.

– Maniau, kad tau egzistuoja tik Losonas.

– Taip. Kai nėra Kiplingo ar Brauningo.

– Arba Tenisono.

– „Esu dalis aš viso to, ką sutikau kely.“^{**}

– Pats šitai sugalvojai, – pasakė ji.

– Ne. Tai labai... kaip ten sakoma?

– Atitiko?

– Taip.

– Tu gali cituoti visus tuos eilėraščius, – pasakė Linetė Meison, braukdama ranka per jo suvytusią šlaunį. – Ir dar tiek daug kitko. Bet negali prisiminti žmogaus veido.

– Negaliu.

Šelis atėjo pas jį, kai jis galvojo apie mirtį, ir Šekspyras. Jie atėjo nekviesti ir tapo tokia pat jo gyvenimo dalimi kaip ir jo paties gyvenimas. Sakytum gyvenimas galėtų būti sutalpintas į knygą, sakinį, kelis žodžius. Tokius paprastus kaip: „Tu atvykai į mirties puotą.“^{***} „Blyški, šalta, mėnuliška šypsena...“^{****} Ak, tie senų laikų poetai.

– Mirtis – mūsų gydytojas, – paaiškino jis. Jos speneliai jam pasirodė nuostabūs. Šįvakar jis vakarieniavo su žurnalistu, kuris klausinėjo jį apie Hirošimos ir Nagasakio bombardavimus.

„Vienąkart dar galėčiau suprasti, – pasakė žurnalistas. – Bet dukart? Kodėl dukart?“ – „Jie buvo monstrai, – atsakė Dorigas Evansas. – Jums tai sunku suprasti.“

Žurnalistas paklausė, ar moterys ir vaikai irgi buvo monstrai. Ir dar negimę jų vaikai.

„Vėlesnių kartų radiacija neveikia“, – pridūrė Dorigas Evansas.

* Eilutė iš A. Tennysono „Uliso“.

** *Henrikas VI*, I dalis, IV veiksmas, 5 scena.

*** Iš P. B. Shelley eilėraščio „Apie mirtį“.

Bet svarbu buvo ne tai, ir jis tą žinojo, be to, jam nebuvo žinoma, ar radiacijos poveikis persiduoda. kažkas labai seniai jį patikino, kad ne. Ar kad persiduoda. Dabar buvo sunku prisiminti. Dabar jis pasikliaudavo vis trapesne prielaida, kad tai, ką jis sako, yra tiesa ir kad tiesa yra tai, ką jis sako.

Žurnalistas sakėsi padaręs reportažą apie išlikusius gyvuosius, jis susitiko su jais ir juos nufilmavo. Jų kančios, sakė jis, buvo kraupios ir truko visą gyvenimą.

„Visa bėda ne tai, kad jūs *nieko* nežinote apie karą, jaunuoli, – pasakė Dorigas Evansas, – o tai, kad sužinojote tik vieną dalyką. O karas – tai daug dalykų. – Jis nususuko. Paskui vėl atsisuko. – Beje, ar jūs dainuojate?“

Dorigas pamėgino pamiršti tą istoriją, nerangiai ir atvirai pasinerdamas, kaip visada darydavo, į kūno malonumus, ir suėmęs Linetės krūtį suspaudė tarp dviejų pirštų jos spenelį. Tačiau jo mintys vis dar klaidžiojo kitur. Be jokios abejonės, tas žurnalistas nesiliaus per visas kviestines vakarienes su visomis smulkmenomis pasakojęs istorijos apie karo didvyrį, kuris iš tiesų yra branduolinį ginklą puoselėjantis militaristas, nukvakęs juokdarys, galiausiai pasiteiravęs, ar jis dainuoja!

Bet kažkuo tas žurnalistas jam priminė Juočkį Gardinerį, nors jis ir nesuvokė kuo. Ne veidu ir ne manieromis. Šypsena? Ižūlumumu? Bebaimiškumu? Nors jis ir erzino Dorigą, šis negalėjo nesižavėti jaunuolio atsisakymu nusilenkti jo šlovės įtakai. Kažkoks vidinis susitelkimas, – ko gero, principingumas. Atkaklus tiesos siekimas? Dorigas negalėjo nusakyti tiksliai. Negalėjo pirštu prikišamai parodyti kokio nors panašaus tiko, gesto, įpročio. Pajuto įsiplieskus viduje keistą gėdą. O gal jis apsikvailino. Ir suklydo. Jis abejojo jau viskuo. Matyt, nuo tos dienos, kai Juočkis buvo išvartotas, jis nebebuvo tikras dėl nieko.

– Aš būsiu maitos monstras, – pašnibždėjo į jos koralo spalvos ausies kriauklę, moters organą, kuris be galo jį jaudino

tuo savo minkštu, įvijos pavidalo verpetu: jis visada atrodė jam it kvietimas į nuotyki. Labai švelniai pabučiavo ausies lezgelį.

– Tu turi išsakyti, ką galvoji, savais žodžiais, – tarė Linetė Meison, – Dorigo Evanso žodžiais.

Ji buvo penkiasdešimt dvejų, nebegalinti susilaukti vaikų, bet vis dar gebanti atsiduoti beprotybėms, ir niekino save dėl to, kad buvo taip užvaldyta to seno vyro. Ji žinojo, kad jis turi ne tiktai žmoną, bet dar ir kitą moterį. Ir įtarė, kad gal netgi dvi. Jis atėmė iš jos net nepadorią vienintelės meilužės šlovę. Ji pati savęs nesuprato. Jis tvoskė seno žmogaus raugu. Jo krūtinė buvo įkritusi tarp susitraukusių spenelių, jo aistra lovoje buvo nepatikima, ir vis dėlto jų mylėjimasis jai atrodė keistai sveikas, nors ir metė iššūkį sveikam protui. Su juo ji jautėsi nenuginčijamai saugi dėl to, kad buvo mylima. Ir vis dėlto žinojo, kad viena jo dalis – toji, kurios ji geidė labiausiai, toji, kuri jame buvo šviesa, – taip ir liko nepažinta ir nepagaunama. Jos sapnuose Dorigas visad sklاندė keletą colių virš jos. Dieną ji dažnai įniršdavo ant jo, svaidydavosi kaltinimais, apsiginkluodavo grasinimais, šaltumu, bet naktį, gulėdama šalia, nebūtų jo iškeitusi į nieką kitą.

– Dangus ten būdavo šlykščiai murzinas, – pasakė jis, ir ji pajuto jį ruošiantis vėl atsikelti. – Debesys visada plaukdavo tolyn, – toliau kalbėjo jis, – tarsi ir jie nebegalėtų to pakęsti.

7

Kai jie atvyko į Siamą 1943 metų pradžioje, buvo kitaip. Pirmiausia, dangus buvo giedras ir beribis. Pažįstamas dangus, pagalvojo jis. Buvo sausasis sezonas, medžiai be lapų, prieš juos vėrėsi dziunglės, žemė buvo apdulkėjusi. Kita vertus, čia buvo šio kio tokio maisto. Nedaug, nepakankamai, tačiau badauti nereikėjo, ir alkis dar nebuvo apsigyvenęs tarsi koks pamišimas

žmonių pilvuose ir smegenyse. Ir jų darbas japonams dar netapęs beprotybe, žudančia juos kaip muses. Buvo sunku, bet iš pradžių tai nebuvo beprotiška.

Kai Dorigas Evansas pažvelgė žemyn, išvydo tiesią liniją topografų smaigų, kuriuos Japonijos imperatoriškosios kariuomenės inžinieriai sukėlė į žemę ženklindami geležinkelio trasą, kuri vedė tolyn nuo ten, kur jis stovėjo tylių karo belaisvių būrio priekyje. Iš japonų inžinierių jie sužinojo, kad tie smaigai subesti keturių šimtų penkiolikos kilometrų linija į šiaurę nuo Bankoko iki pat Birmos.

Jie ženklino trasą didžiojo geležinkelio, kuris kol kas tebuvo dar virtinė ribotų Japonijos kariuomenės vadovybės planų, regis, neįmanomų įvykdyti nurodymų ir grandiozinių raginimų. Tai buvo legendinis geležinkelis, atsiradęs iš desperacijos ir fanatizmo, sukurtas tiek iš mito ir nerealumo, tiek iš medžio bei geležies ir tūkstančių gyvybių, kurios turėjo būti paaukotos jį tiesiant kitais metais. Tačiau kokia gi realybė kada nors buvo sukurta realistų?

Jiems buvo įteikti atšipę kirviai, sutrešusios kanapinės virvės ir iškart paskirtas pirmas darbas – nukirsti, su šaknimis išrauti kilometrą milžiniškų tikmedžių, augančių palei planuojamąją geležinkelio liniją, ir išvalyti žemę.

Tapšnodamas smiliumi per atšipusius kirvio ašmenis Džimis Bigelou pareiškė: „Mano tėtis kartodavo: „Jūs, jaunimas, niekada nepersistengiate.“ Norėčiau, kad tas nenaudėlis dabar būtų čia.

8

Vėliau to niekas nebeprešimins. Kaip būna visų didžiųjų nusikaltimų atvejais, čia irgi bus taip, lyg nieko nenutiko. Kentėjimas, mirtys, skausmas, apgailėtinas, graudus tiekios nežmoniškų kančių beprasmiškumas; gal visa šitai

egzistuoja tik šiuose puslapiuose ir kelių kitų knygų puslapiuose. Siaubas gali būti sutalpintas į knygą, jam gali būti suteikta forma ir prasmė. Tačiau gyvenime siaubas neturi nei formos, nei prasmės. Jis tiesiog yra. Ir kol jis viešpatauja, pasaulyje jis gali įsikūnyti į bet ką.

Istorija, papasakota šioje knygoje, prasideda 1942 metų vasario 15-ąją, kai viena imperija sunyksta žlugus Singapūrai, o kita gimsta. Tačiau 1943 metais, netekusi jėgų ir išteklių, Japonija liaujasi pirmavusi, ir to geležinkelio poreikis pasidaro neatidėliotinas. Sąjungininkai tiekia ginklus Čiang Kaišeko nacionalinei armijai Kinijoje per Birmą, o amerikiečiai kontroliuoja jūras. Kad atkirstų tą lemiamą tiekimo kanalą savo priešams kinams ir per Birmą užgrobtų Indiją – kaip dabar beprotiškai svajoja jos vadovai, – Japonija turi aprūpinti savo pajėgas Birmoje žmonėmis bei įranga žemės keliu. Bet tam būtinam geležinkeliui nutiesti ji neturi nei pinigų, nei įrangos. Nei laiko.

Tačiau karas paklūsta savo paties logikai. Japonijos imperija tiki, kad ji laimės: nepalenkiamą japoniškąją dvasią, tą dvasią, kurios neturi Vakarai, tą dvasią ji supranta kaip Imperatoriaus valią: ji tiki, jog būtent toji dvasia ir vyraus iki galutinės pergalės. Ir tokiai nepalenkiamai dvasiai palaikyti, tokiam tikėjimui kurstyti Imperija turi gausybę vergų. Šimtus tūkstančių vergų, azijiečių ir europiečių. Ir tarp jų – dvidešimt du tūkstančiai Australijos karo belaisvių, dauguma jų kapituliavo žlugus Singapūrai, iš strateginės būtinybės, kovai dar kaip reikiant neprasidėjus. Devyni tūkstančiai iš jų bus pasiūsti tiesti to geležinkelio. Kai 1943 metų spalio 25-ąją garvežys C 5631 pervažiuos per visą jau nutiestą Mirties geležinkelį – pirmasis tai padaręs traukinys, – traukdamas

tris vagonus su aukštais japonų ir tajų pareigūnais, jis važiuos per nesibaigiančias žmonių kaulų kapines, kuriose ilsės kas trečio iš tų australų palaikai.

Šiandien garvežys C 5631 su pasididžiavimu išstatytas muziejuje, kuris yra dalis neoficialaus Japonijos karo memorialo, Jasukunio šventykloje Tokijuje. Be garvežio C 5631, šventykloje demonstruojama *Sielų knyga*. Joje išvardinti daugiau kaip du milijonai vardų tų, kurie žuvo tarnaudami Japonijos imperatoriui karuose nuo 1867 iki 1951 metų. Jei patenki į *Sielų knygą* šitoje šventoje vietoje, tau atleidžiama už visą padarytą blogį. Tarp tų daugybės vardų yra ir vardai 1 068 vyrų, kuriems, nuteistiems už karo nusikaltimus, po Antrojo pasaulinio karo buvo įvykdyta egzekucija. O tarp tų 1 068 karo nusikaltėlių, kuriems buvo įvykdyta egzekucija, vardų yra ir vardai tų, kurie tiesė Mirties geležinkelį ir buvo apkaltinti nederamai elgęsi su karo belaisviais.

Lentelėje prie garvežio C 5631 šitai nepaminėta. Kaip nepaminėtas ir siaubas, kurį iškentė žmonės, tą geležinkelį tiesę. Joje nepaminėti vardai šimtų tūkstančių tų, kurie jį tiesdami mirė. Beje, nėra net sutarta dėl skaičiaus visų tų, kurie mirė tiesdami Mirties geležinkelį. Sąjungininkų karo belaisviai buvo tikrai menka dalis – koks 60 000 vyrų – iš tų, kurie vergavo vykdydami tą faraonišką projektą. Drauge su jais dirbo ketvirtis milijono tamilų, kinų, javiečių, malajų, tajų ir birmiečių. O gal net ir daugiau. Vieni istorikai teigia, kad mirė 50 000 tų vergais paverstų darbininkų, kiti – kad 100 000, dar kiti – kad 200 000. Niekas tiksliai nežino. Ir niekas niekada nesužinos. Jų vardai jau pamiršti. Nėra knygos prarastoms jų sieloms. Tebūnie šis fragmentas skirtas jiems.